

**РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД
ЗА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ**

**ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД –
ОРГАНА СТАРАТЕЉСТВА У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД
ДЕЧИЈИХ БРАКОВА**

Београд, јун 2020.

1. ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД – ОРГАНА СТАРАТЕЉСТВА У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД ДЕЧИЈИХ БРАКОВА

На основу Инструкције о начину рада центара за социјални рад – органа старатељства у заштити деце од дечијих бракова (бр. 551-00-00100/2019-14 од 20.05.2019. године), а према тачки 15. Републички завод за социјалну заштиту подноси **Први извештај**.

Прикупљени подаци се односе на 2019. годину и обухватају период од 1.01. до 31.12. 2019. године. За потребе прикупљања података сачињен је образац који садржи податке дефинисане Инструкцијом.

Обавезу извештавања није испунило 22 центра за социјални рад (Баточина, Брус, Вршац, Житорађа, Ковин, Краљево, Крупањ, Нови Кнежевац, Нови Пазар, Осечина, Панчево, Сента, Србица, Сремска Митровица, Чачак, Одељење Вождовац, Гроцка, Звездара, Земун, Нови Београд, Сопот, Сурчин) и поред више ургенција које им је завод упутио. Имајући у виду општине које нису доставиле податке, основано је претпоставити да је укупан број деце жртава дечијег брака далеко већи, али се поставља питање да ли ови центри препознају овај вид насиља над децом и само не достављају податке због немогућности да прате ову појаву јер користе програм Интеграл који није погодан за овакво прикупљање података, или ову појаву уопште не препознају.

Током 2019. године центри за социјални рад идентификовали су **174 детета** жртве дечијег брака од којих су само 6 дечака (3%), а 168 девојчица (97%). Иако су девојчице далеко више заступљене, на основу искуства, ипак се може закључити да ова појава погађа и дечаке и девојчице. С обзиром да је током 2019. Године идентификовано 174 детета, на дан 31.12.2019. године на евиденцији центара налазило се 121 дете (само 70%), те је оправдано поставити питање на који начин су разрешени случајеви 53 детета који се на крају године више не налазе на списку центара за социјални рад као жртве дечијег брака које користе услугу центра.

Међу идентификованом децом доминира узраст деце од 16 и 17 година (110 деце), али није занемарљив и број од 64-оро деце млађе од 16 година (37%).

На питање о регулисаном грађанско правном статусу који подразумева одређен ЈМБГ за дете, регулисано држављанство и родитеља и детета, уписану чињеницу рођења у матичну књигу рођених, центри су дали податке да само 6-оро деце нема регулисану наведену комплетну личну документацију.

Од укупног броја деце жртава дечијег брака само 20-оро деце (11%) је без родитељског старања, а сва остала деца имају једног или оба родитеља (89%), што јасно указује да **родитељи** ове деце подржавају или, у најмању руку, **имају позитиван став** у односу на ову појаву. Али, поред питања родитељства потребно је имати на уму и сиромаштво које представља значајан окидач за очување праксе дечијег брака.

Свих двадесеторо деце без родитељског старања су под старатељском заштитом, и то десеторо деце је под непосредним старатељством надлежног центра за социјални рад, а осталих 10 као старатеља имају неког од сродника.

Што се тиче развојних и здравствених сметњи или инвалидитета, једно дете има озбиљније органско обољење, 5-оро интелектуални инвалидитет, а 21 дете има поремећај понашања и/или тежи емоционални проблем.

Што се тиче образовног статуса идентификоване деце жртава дечијег брака веома је разнолик:

- 59-оро деце не похађа средњу школу, а средњошколског узраста је (34%);
- 38-оро завршили школовање (основна и средња стручна школа) (22%);
- 33-оро не похађа основну школу, а основно школског је узраста (19%);
- 21 дете похађа редовно средњу школу (12%);
- 17-оро деце похађа редовно основну школу (10%);
- 3-оје деце никада није било укључено у образовни процес (2%);
- 2-оје деце похађа школу за основно образовање одраслих (1%);
- Једно дете похађа специјалну основну школу (1%).

Подаци о националној припадности указују да дечији брак постоји у скоро свим националним мањинама на територији Републике Србије, али је такође очигледно да је ова појава најбројнија међу децом ромске националности, те је од укупног броја деце 101 ромско дете (58%). За 20-оро деце не постоји податак које су националности (11%), а за 38-оро је уписана српска националност. Евидентирано је петоро румунске деце, четворо словачке, 3-оје мађарске и по једно бошњачке, албанске и влашке националне припадности. Међутим, ако се погледа који центри за социјални рад нису доставили податке, може се претпоставити да је и национална структура мало другачија и да се ради о срединама где постоје дечији бракови, те да су та деца других националности (нпр. бошњаци, а Нови Пазар није доставио податке, мађари, а Сента није доставила податке,...).

У односу на тип насеља у којем живе деца жртве дечијег брака може се констатовати да нема битне разлике између урбаних и руралних средина, наиме према подацима којима располажу центри за социјални рад 87-оро деце потиче из урбаних средина, а 71 дете из

руралне средине. За ову тему можда је упутније трагати за подацима да ли ова деца живе у издвојеним насељима. Гетоизираност и изолација (понекад и свесна само-изолација на тему дечијег брака) и јесте највећа препрека за досезање популације која је најугроженија праксом дечијих бракова. Зато су подаци о броју деце из ових специфичних насеља од велике важности.

Имајући у виду значај образовања породица, посебно мајки, чија деца ступају у дечије бракове, прикупљени су подаци за родитеље идентификоване деце жртава. Највећи број мајки има незавршену основну школу (46), завршену основну школу има 42 мајке, без основне школе је 35, са средњошколским образовањем је 15, а са вишим или високим образовањем је једна мајка. Међутим, података нема за 35 мајки, али је основано претпоставити да се ради о особама са ниским степеном образовања. Што се тиче очева, за 53 оца нема података, 47 има завршену основну школу, 35 има незавршену основну школу, 22 оца је без основне школе, средњу школу има 15 очева и двојица имају вишу/високу стручну спрему.

Када се посматрају подаци о запослености родитеља веома је индикативан податак да је само 27 мајки деце у дечијем браку запослено, а само 24 остварује редован приход по основу радног односа. Са друге стране право на новчану социјалну помоћ остварило је 75 мајки, а 8 нема баш никаква новчана примања што указује на подређен и економски зависан положај жене који је један од фактора очувања дечијег брака као остатка патријархалног модела организације породице. Од центара за социјални рад су тражени подаци о извору прихода за оба родитеља чија су деца жртве дечијег рада. У очи упада податак да само 4 мајке, односно 6 очева остварује приход бавећи се земљорадњом. Једно од могућих објашњења може бити да су у **земљорадничким породицама** деца радно ангажована на имању, те се не подстиче рани одлазак из породице девојчица које удајом одлазе из своје у породицу партнера. Са друге стране, један од фактора који подстичу појаву дечијег брака је и друга страна која добија новог члана и са њим нову радну снагу. Међутим, породице које живе од земљорадње вероватно нису у таквој ситуацији да кроз рану удају својих ћерки омогућавају им „бољи живот“ и бег из сиромаштва. С обзиром да нема неких истраживања о овом питању, може се само нагађати.

Врсте породица из којих деца жртве дечијег брака потичу су разнолике, али ипак највећи број чине потпуне породице (оба родитеља и деца) – 72-двоје деце потиче из оваквих породица, 33-оје деце потиче из једнородитељских породица (мајка и деца), а 15-оро деце је из једнородитељских породица у којима су деца живела са очевима, 6-оро деце је било у хранитељској породици, а остала деца за коју постоје подаци су углавном из проширених породица у којима поред деце и родитеља живе и сродници. На основу ових података можемо наслутити значајну улогу мајке и њеног става, али и личног искуства у односу на дечији брак. Такође и подаци о **деци која одлазе из хранитељских породица ради уласка у дечији брак** захтевају детаљнију анализу разлога због којих је ова појава присутна у пракси. Питања која се могу поставити су: да ли је само сиромаштво у питању, да ли хранитељске породице које су одабране за конкретно дете могу да одговоре на ризик од дечијег брака за децу о којој брину и

какви су њихови ставови о склапању брака на раном узрасту или се приликом припреме за хранитељство мало бавимо питањем дечијег брака. Имајући у виду ситуацију мањег броја породица у односу на потребе, може се закључити да има свега, али да се приликом обуке и припреме породица за хранитељством не бавимо проблемом дечијих бракова. Такође, оправдано је запитати се како је конципирана подршка деци у хранитељској породици, али и овде је вероватно одговор да се о проблему дечијих бракова недовољно зна, те се ризик од њега у раду са децом не препознаје.

Подаци који указују на потребу интензивнијег рада са стручњацима центара за социјални рад су они који се тичу рада са дететом жртвом пре или након његове идентификације. На питање да ли је дете раније било на евиденцији центра за социјални рад по неком основу, за 97-оро деце је дат одговор да се дете раније није налазило на евиденцији, а онда се даје податак да је 87-оро деце из породица које су оствариле право на новчану социјалну помоћ (а укупан број деце жртава је 174). Када се погледају подаци за појединачно дете види се да је 24 центра за социјални рад за 43-оје деце одговорило да деца нису била на евиденцији раније, **а та деца потичу из породица која примају новчану социјалну помоћ**. Даље, ово значи да приликом дела стручног поступка који се односи на утврђивање услова за остваривање НСП (посебно теренска посета), стручњаци не запажају ризик за дете и не пријављују га надлежној служби за децу, или служба за децу не реагује на ове пријаве. Дакле, посебну пажњу треба усмерити на сензибилизацију стручних радника у службама за материјална давања јер су они често први у контакту са децом у ризику од дечијег брака. Остали подаци односе се на 37-оро деце која су се налазила се на евиденцији због пријаве школе о нередовном похађању наставе, 21 дете је било жртва породичног насиља и 19 их је било по основу пријаве о учињеном кривичном делу.

Када се посматрају родитељи деце жртава у односу на ризична понашања за 154 мајке и за 141 оца не постоји податак. Ово указује на веома оскудну процену стања, потреба, ризика у којима су ова деца одрасла и због чега су можда постала жртве дечијег брака. Оно што центри наводе као познато је за 16 очева прекомерно конзумирање алкохола и за 10 очева одслужење затворске казне. Чак и насиље где су мајке биле жртве присутно је и центрима познато у породицама 6-оро деце.

Веома важан показатељ ризика од дечијег брака представља искуство родитеља, односно када су родитељи ступили у брак, а посебно мајке. Међутим, центри углавном нису упознати са овим подацима, односно радећи процену деце жртава нису се бавили овим подацима. Тако се приликом давања података изјашњавају **у случају 146-оро деце да им ти подаци нису познати**. За само **26** деце постоји податак да су **мајке** напустиле основну школу због удаје. У **три** случаја, због дечијег брака основно образовање су прекинули очеви. Дакле, потребно је далеко више пажње посветити животном искуству родитеља које значајно утиче на став о дечијем браку када су у питању њихова деца, али и на став ширег породичног окружења у којем дете актуелно живи. Дакле питање породичне историје је од великог значаја током процене детета и породице у циљу уочавања ризика од дечијег брака.

Још важнији су подаци да ли се сиблинзи деце жртава већ налазе у браковима склопљеним на недозвољеном узрасту (у случају 31-ог детета). Ово указује на потребу детаљније процене породичне историје у делу који се односи на време склапања партнерске заједнице у породици детета које је евентуално у ризику од дечијег брака.

За благовремену процену ризика по дете од дечијег брака веома је битан податак на који начин центар за социјални рад добија прву информацију о детету жртви. У 46 случајева центар је добио податак од полиције или тужилаштва. У 37 случајева сами родитељи детета жртве су пријавили (то могу бити различите ситуације, нпр. дете побегло од куће), 27 жртава пријавила је нека здравствена служба што подразумева да је била у питању трудноћа или већ рођено дете, у 13 случајева пријавила је матична служба што подразумева ситуације пријаве имена за новорођенче које је родила малолетна мајка, само у 8 случајева пријаву је извршила школа због непохађања наставе, петоро деце се само пријавило центру. Веома забрињавајуће је да нити једна пријава није дошла од служби/појединаца који су на извору података, односно у ситуацији да благовремено уоче ризик, а то су **здравствене медијаторке, педагошки асистенти и удружења грађана**. Ови подаци указују на неопходност стварања мреже у локалној заједници која би била анимирана да покрене и планира активности на спречавању дечијих бракова на нивоу своје локалне заједнице.

Када су у питању мере, услуге и поступци које је ЦСР предузео/реализовао/пружио у 2019. години у циљу заштите детета и породице ситуација је следећа:

- У највећем броју случајева (152) центар је пружио **саветовање и информисање** детета и породице на тему штетности дечијег брака;
- У 60 случајева центар је дете и породицу упутио на друге социјалне услуге и сервисе као што је нпр. **саветовалиште**;
- У 48 случајева пружена је нека врста **материјалне** подршке, али углавном ради повратка детета у породицу, што упућује на ситуације да је дете већ ушло у дечији брак;
- У само 8 случајева центар је покренуо **поступке за заштиту права детета**
- У 11 случајева поднете су кривичне пријаве против одговорних лица за кривично дело **запуштања и злостављања малолетног лица**;
- У 14 случајева покренуте су кривичне пријаве против одговорних лица за кривично дело **ванбрачне заједнице са малолетником**;
- У једном случају покренута је кривична пријава против одговорних лица за кривично дело **трговине људима**;
- У само 13 случајева центри су применили **надзор над вршењем родитељског права**. Међутим, у виду треба имати да веома ретко центар уочи ризик од дечијег брака благовремено, те за примену надзора над вршењем родитељског права буде касно, односно дете се већ налази ван родитељске породице и целисходније је применити неке друге мере.

У 49 случајева (28%) центри су дали сагласност, односно позитиван налаз и мишљење по захтеву суда за формално склапање брака (који су увек били у прилог склапања брачне заједнице, иако се радило о деци испод 18 година старости), што указује на углавном, формалан приступ стручњака овом питању.

Иако је за очекивати да деца жртве дечијег брака лако постану жртве трговине људима, Центар за заштиту жртава трговине људима пријављује **свега 2 случаја** деце за коју наводе да је облик трговине људима био принудни брак. Овакав приступ је упитан, јер често принудни брак представља оквир у коме се дешава неки други облик трговине људима. На пример, девојчица се убраја у жртву принуде на прошњу или сексуалну експлоатацију, али је она у принудном браку, а њен „муж“ користи њену рањивост и врши често вишеструку експлоатацију, али је то статистички невидљиво јер је девојчица примарно **сврстана као жртва неког другог вида експлоатације**, односно најчешће се третира као жртва вишеструке експлоатације, а **„брак“ је само оквир** у којем се експлоатација дешава. По правилу у оваквим ситуацијама експлоатација жртава је најсуровија, о чему сведочи пракса.